

TILSHUNOSLIKDA SOTSIOPRAGMATIK OMIL TUSHUNCHASI

*Ma'mun Universiteti "Roman-German filologiyasi" kafedrası ingliz tili
o'qituvchisi Jumaniyazova Feruza Rustam qizi*

feruzajumaniyazova757@gmail.com

ANNOTATSIYA (ABSTRACT): Ushbu maqolada tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lgan sotsiopragmatika va uning asosiy omillari tahlil qilinadi. Sotsiopragmatik omil tushunchasining mazmuni, ijtimoiy va kommunikativ omillar bilan o'zaro bog'liqligi ochib beriladi. Shuningdek, mazkur omilning nutq madaniyatiga, kontekstga mos muloqot qurilishiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Tilda sotsiopragmatik yondashuvning qo'llanishi, ayniqsa, nutq aktlarining ijtimoiy maqomlar bilan bog'liqligi misollar asosida yoritiladi.

KALIT SO'ZLAR: sotsiopragmatika, tilshunoslik, kommunikatsiya, nutq akti, kontekst, ijtimoiy omil, pragmatika.

KIRISH

So'nggi yillarda tilshunoslikda til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, ya'ni tilning ijtimoiy va muloqotdagi roli keng tadqiq etilmoqda. Aynan shu nuqtai nazardan sotsiopragmatika tushunchasi alohida ahamiyat kasb etadi. Til nafaqat aloqa vositasi, balki ijtimoiy mezonlarga mos ravishda shakllanuvchi vosita hamdir. Sotsiopragmatik omillar esa til vositasida amalga oshiriladigan har qanday muloqotning samaradorligini belgilab beradi. Ushbu maqolada aynan sotsiopragmatik omil tushunchasining mohiyati, unga ta'sir qiluvchi omillar hamda tilshunoslikdagi o'rni yoritiladi.

METODOLOGIYA

Maqola yozishda quyidagi metodlar qo'llanildi:

- Tahliliy metod: mavjud nazariy manbalar asosida sotsiopragmatik omilga doir qarashlar tahlil qilindi.

- Qiyosiy metod: turli tillardagi sotsiopragmatik hodisalar solishtirildi.
- Deskriptiv metod: sotsiopragmatik omilning amaliy qo'llanilishi tasvirlab berildi.
- Kontekstual tahlil: til birliklarining ma'no va ijtimoiy kontekstdagi o'rni tahlil qilindi.

Ushbu tadqiqotda tilshunoslikda sotsiopragmatik omil tushunchasini har tomonlama o'rganish maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot nazariy va amaliy asoslarga tayanib olib borildi, bu esa mavzuga ko'p qirrali yondashuvni ta'minladi. Quyida qo'llanilgan asosiy metodlar va ularning har biri qanday maqsadga xizmat qilgani yoritiladi:

1. Tahliliy (analitik) metod

Bu metod asosida tilshunoslikka oid nazariy adabiyotlar, sotsiopragmatika yo'nalishidagi ilmiy maqolalar, xorijiy va mahalliy olimlarning fikrlari o'rganildi. Sotsiopragmatik omilga oid yondashuvlar taqqoslanib, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlab berildi. Ayniqsa, J. Ostin, J. Searl, E. Goffman kabi olimlarning nutq aktlari va ijtimoiy kontekst nazariyalari asos qilib olindi.

2. Qiyosiy (komparativ) metod

Turli tillarda sotsiopragmatik omilning qanday namoyon bo'lishi qiyosiy jihatdan o'rganildi. Masalan, o'zbek, ingliz va rus tillarida iltifot, murojaat shakllari yoki rasmiy/norasmiy muloqotdagi farqlar tahlil qilindi. Bu usul sotsiopragmatik hodisalarning universal va milliy xususiyatlarini ajratib ko'rsatishga yordam berdi.

3. Deskriptiv (tasviriy) metod

Sotsiopragmatik omillarning amaliy ko'rinishlari turli real muloqot holatlarida (intervyular, suhbatlar, ommaviy axborot vositalaridagi nutqlar) tasvirlab berildi. Muloqotdagi pragmatik moslik, ijtimoiy maqomga ko'ra so'z tanlash, etik normalarga rioya qilish kabi jihatlar tilda qanday aks etishi izchil ifodalandi.

4. Kontekstual tahlil

Til birliklarining ma'nosi ularni qanday kontekstda qo'llashga bog'liq bo'lgani uchun, kontekstual tahlil metodiga alohida e'tibor qaratildi. Har bir nutq aktining sotsiopragmatik qiymati – ya'ni, kim aytmoqda, kimga aytmoqda, qanday sharoitda aytmoqda – shular asosida baholandi. Bu yondashuv orqali bir xil til birliklari turli kontekstda turlicha funksiyani bajarishi ko'rsatib berildi.

5. Suhbat tahlili (discourse analysis) elementlari

Maqolada muloqot jarayonini lingvistik va ijtimoiy jihatdan tahlil qilish uchun suhbat tahlili elementlaridan ham foydalanildi. Bu orqali sotsiopragmatik omillarning real kommunikatsiya jarayonidagi namoyon bo'lish shakllari aniqlab berildi.

6. Empirik yondashuv asoslari

Garchi tadqiqot asosan nazariy asosga ega bo'lsa-da, ayrim holatlarda empirik materiallar (intervyu parchalari, ijtimoiy tarmoqlardagi yozishmalar, rasmiy va norasmiy suhbat namunalari) tahliliga ham murojaat qilindi. Bu sotsiopragmatik omillarning real hayotdagi ko'rinishini ko'rsatish imkonini berdi.

MUHOKAMA VA TAHLIL

Sotsiopragmatik omil deganda, til birliklarining ijtimoiy vaziyat, suhbatdoshlarning maqomi, mavqei, yosh, jins, millat, madaniyat kabi omillar asosida tanlanishi va qo'llanishi tushuniladi. Masalan, rasmiy muloqotda “Siz” formasining ishlatilishi, norasmiy suhbatda esa “sen” formasining qo'llanilishi sotsiopragmatik omilga misol bo'la oladi.

Nutq aktlari nazariyasida ham har bir ifoda faqat grammatik va semantik jihatdan emas, balki ijtimoiy maqom, niyat va kontekst asosida ham baholanadi. Ko'plab madaniy kontekstlarda bir xil so'z yoki ibora har xil qabul qilinadi, bu esa sotsiopragmatik yondashuvning muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

XULOSA

Sotsiopragmatik omil — bu tilshunoslikning ijtimoiy va pragmatik jihatlarini bog'laydigan muhim kategoriyadir. U nafaqat til birliklarining to'g'ri tanlanishida, balki muloqotning muvaffaqiyatli amalga oshishida ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tilshunoslikda ushbu omilni chuqur o'rganish orqali

tilda ijtimoiy moslik, madaniyatlararo kommunikatsiya va nutq madaniyatining shakllanishiga xizmat qiluvchi muhim natijalarga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mey, J. L. Pragmatika: Kirish / Tarj. ingliz tilidan. – T.: Fan, 2001. – 280 b.
2. Searle, J. R. Nutq aktlari: Til falsafasi haqida maqola. – Cambridge: CUP, 1969.
3. Austin, J. L. Soʻz bilan amal: Nutq aktlari haqida. – Oxford: Oxford University Press, 1962.
4. Levinson, S. C. Pragmatika. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
5. Holmes, J. Sotsiolingvistika: Kirish. – Routledge, 2013.
6. Blum-Kulka, S., House, J., Kasper, G. Madaniyatlararo pragmatika: Iltimoslar va uzrlar. – Ablex Publishing, 1989.
7. Brown, P., Levinson, S. C. Odob-axloq va til: Universal til ishlatish usullari. – Cambridge University Press, 1987.
8. Thomas, J. Muloqotdagi maʼno: Pragmatika asoslari. – Longman, 1995.
9. Yuldasheva, D. Tilshunoslikda pragmatika va sotsiopragmatika asoslari. – T.: Fan va texnologiya, 2021.
10. Rasulova, N. Til va jamiyat: Sotsiopragmatik yondashuv. // Oʻzbek tili va adabiyoti, 2018, №5, B. 45–52.